

Türkiye ve İran Cami Mimarisinde Çağdaş Yaklaşımlar Üzerine Bir Değerlendirme*

An Evaluation on Contemporary Approaches in Mosque Architecture in Turkey and Iran

ÖZET

Müslümanların ana ibadet mekânı olan cami, zaman içinde ihtiyaçlar doğrultusunda biçimlenip şartlar ve imkanlar çerçevesinde değişim göstererek günün teknolojisine göre evrilmiştir. Ancak 17.yy'dan sonra bu yaklaşım devam etmemiştir. Böylece olanakların gelişmesine rağmen 17.yy. cami tarzı, günümüzdeki hâkim cami imgesini teşkil etmektedir. Bu imgeden uzaklaşmamaya çalışan birçok caminin yanında zamanın imkanlarını kullanmaya çalışıp zaman içinde olmazsa olmaz hale gelen elemanları yorumlayarak kullanan hatta hiç kullanmayan camiler de bulunmaktadır. 17.yy. cami imgesinden sıyrılıp aynı zamanda cami imajını vermeye çalışan camiler dünyanın birçok yerinde karşımıza çıkmaktadır.

Yeni yaklaşımla ortaya çıkan cami tasarımlarına bir yandan toplum belleğinde yer almış geleneksel cami mimarisi diğer yandan yeni yaklaşımla yapılan mevcut örneklerin incelenmesi altyapı oluşturmaktadır. Bu çalışma, geleneksel cami mimarisinde önem taşıyan bileşenlerin çağdaş camilerde kullanımının niteliğini inceleyerek bu alt yapının zenginleştirilmesini amaçlamaktadır.

Çalışmada İslam dininin iki farklı okunuşuna sahip olup 17.yy. cami mimarisinde önemli etkisi olan Türkiye ve İran ülkelerinden İstanbul Sultan Ahmet Cami ve İsfahan Mescid-i İmam esas alınmıştır. Bu iki ülkede cami mimarisinde günün şartlarına uygun form arayışında ortaya çıkan yeni yaklaşımlar, caminin dış görünümündeki elemanlar ve özellikler, camide bulunan mekanlar, camide bulunan elemanlar ve donatılar başlıkları altında, öncelikle ülkenin geleneksel cami örneği ile kıyaslanıp daha sonra iki ülkeden sunulan örnekler üzerinden karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Bir caminin bütün elemanlarında aynı yaklaşım karşımıza çıkmamakla beraber, çağdaş cami bileşenlerinde gelenekselin tekrarlanması, gelenekselin yorumlanarak tekrarlanması, gelenekselin tamamen ortadan kalkması ve geleneksele yeni bir şey eklenmesi olarak farklı yaklaşımlara karşılaşılmıştır. Ayrıca iki ülkenin gerek geleneksel gerekse çağdaş cami örneklerinde iklimsel, kültürel ve mezhepsel farklılıkların cami mimarisine yansımaları gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Cami, Türkiye'de Cami, İran'da Cami, Sünni Cami, Şia Cami

ABSTRACT

The mosque, which is the main place of worship of Muslims, is evolved according to the technology of the day in an architectural sense and formed in line with the needs and changes within the framework of the conditions and opportunities. However, after the 17th century, this approach did not continue. Today, despite the development of the possibilities, the 17th century's mosque style constitutes the image of the prevailing mosques. Beside a large number of mosques trying to stick to this image, there are also mosques that try to use today's possibilities and interpret or even remove the elements that have become indispensable over time. Nowadays in many parts of the world, we can find several mosques that try to give up the image of 17th century mosques yet trying to specify the building is a mosque.

This study is based on the Sultan Ahmet Mosque in Istanbul, Turkey and Imam Mosque in Isfahan, Iran as examples that had effective role in the mosque architecture of 17th century. In these two countries, the new approaches that emerged in the search for a suitable form for the contemporary mosque architecture, *the elements, and features of the exterior of the mosque, the elements and items in the mosque and the places in the mosque* were comparatively investigated through provided examples. The reflection of climatic, cultural, and sectarian differences of the two countries, in both traditional and contemporary examples, on the mosque architecture was observed.

Keywords: Contemporary Mosque, Turkey's Mosques, Iran's Mosques, Sunni Mosques, Shia Mosques

GİRİŞ

İbadet mekanları bütün uygarlıklarda en önemli yapıların arasında yer almıştır. İslam dininin temel ibadet mekânı Arapçada *mescid* denilen mekandır. İslam dininin kutsal kitabı Kuran'da her ne kadar cami mimarisine doğrudan bir tanımlama yapılsa da bütün dinlerde olduğu gibi kutsal bir alan yaratmak ve dini ritüellerin uygulanmasına karşılık vermek esas alınarak belli özelliklere sahip olan bir ibadet mekânı ortaya çıkmıştır (Hamzenejad ve Arabi, 2014).

İslam dininin büyük bir coğrafyaya yayılması neticesinde camiler İslam tarihi boyunca kültürel ve iklimsel etkenler, kullanılan malzeme ve günün teknolojisine göre farklı uygulamalarla farklı biçimlerde oluşmuştur. Böylece İslam dini ortaya çıkıp yayılmaya başladığından bu yana cami yapısı zaman içinde değişime direnmemiştir. Aksine karşılaştığı birçok kültürün mimari üslup özelliklerini benimseyerek çağının en ileri teknolojisini temsil eden yapı türü olmuştur (Güzer, 2009). Ancak bu yaklaşım 17.yy. a kadar devam etmiştir

* Bu makale ilk yazarın BAP projesi kapsamında gerçekleşen yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Öğr. Gör., Karabük Üniversitesi, Safranbolu Fethi Toker Güzel Sanatlar Fakültesi, Endüstriyel Tasarım Bölümü, Karabük, Türkiye

² Doç. Dr. Karabük Üniversitesi, Başak Cengiz Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Karabük, Türkiye

Daniz Shebaniaghdam ¹
Ayşen Esra Bölükbaşı
Ertürk ²

How to Cite This Article

Shebaniaghdam, D. & Bölükbaşı Ertürk, A. E. (2023). "Türkiye ve İran Cami Mimarisinde Çağdaş Yaklaşımlar Üzerine Bir Değerlendirme", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 9(69): 2951-2967. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/smryj.68080>

Arrival: 31 December 2022
Published: 28 March 2023

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

(Necipoğlu, 1993). Böylece 20yy.'a geldiğinde, özellikle 1950'den bu yana (Holod vd., 1997) cami mimarisinde iki yaklaşım ile karşılaşmaktadır. Birinci yaklaşım 17.yy. stilini tekrarlamaya devam eden camiler, ikinci yaklaşım ise yeni form arayışında geleneksel yaklaşımdan uzaklaşmaya çalışan camilerdir.

Bu iki yaklaşımı irdelemek günümüzde birçok çalışmanın konusu olmuştur. Bu çalışmalarda bir yandan 17.yy. stiline öykünerek günün koşulları ve imkanlarını yapı tekniği ve malzeme açısından değerlendirmeyip neticede eklektik ve "kitch" eserlerin ortaya konulması (Güzer, 2009) sorgulanmaktadır. Diğer yandan ise kubbe ve minare gibi elemanların zaman içinde toplum belleğinde cami simgesi olarak kabul edilmesine ve Endonezya'dan Amerika'ya kadar birçok camide bulunmasına dikkat çekilerek, bu simgeler olmadan müslümanların ibadet mekanını diğerlerinden nasıl ayırt edileceği sorusu öne sürülmektedir (Khan, 2008).

Günümüzde teknoloji ve malzemenin gelişmesi daha özgür formların yaratılmasına imkân sağlamaktadır. Ayrıca teknolojinin hızla gelişmesi, insanoğlu (kullanıcının) hayatını ve ihtiyaçlarını güçlü bir şekilde etkilemektedir. Bu durum çağdaş cami mimarisinde, günün şartları ve imkanları çerçevesinde, yeni yaklaşımların ortaya çıkmasını neden olmaktadır. Bu camilerin gelenekselden uzaklaşma çabası, cami mimarisinde yeni form arayışında olmanın bir göstergesidir. Bu kaçınılmaz arayışın alt yapısını oluşturmak için geleneksel cami mimarisini tanıma gereğinin yanında mevcut yeni yaklaşımlara sahip olan tasarımların incelenmesi önem taşımaktadır. Bu nedenle bu çalışmada cami mimarisinde yeni yaklaşımlar ele alınmış ve bu camilerin geleneksel camilerden nasıl uzaklaşmaya çalışıldığı incelenmiştir.

Sözü geçen konu sadece Türkiye'de değil müslümanların bulunduğu başka ülkelerde de geçerlidir. Bu nedenle bu çalışmada nüfus çoğunluğu müslümanlardan oluşan iki ülke; Türkiye ve İran seçilmiştir. İki ülkeyi beraber ele almak, bir yandan örneklerde çeşitliliğin artmasını sağlarken diğer yandan iki farklı kültür ve daha da önemlisi aynı dinin iki farklı okunuşuna sahip olan bu iki ülkede, cami mimarisindeki yeni yaklaşımları kıyaslamak fırsatı sunmuştur.

Bu çalışmada İran'da ve Türkiye'de yeni yaklaşıma sahip olan camilerin mimari bileşenlerini her ülkenin geleneksel cami örneğine göre irdelemek ve daha sonra iki ülkenin gelenekselden nasıl ayrıldığını örnekler üzerinden sunup kıyaslamak amaçlanmaktadır. Çalışmanın amacına ulaşmak için incelenen geleneksel camiler ve mimari bileşenleri ile ilgili bilgiler öncelikle literatür incelemesi ve kütüphane araştırmaları yapılarak elde edilmiştir. Çağdaş cami örneklerinde bilgiler çalışma sahasında, daha önceden hazırlanmış olan özgün katalog çerçevesinde toplanmıştır. Cami bileşenleri, dış görünümdeki elemanlar, mekanlar ve plana yansıyan işlevler, caminin içinde bulunan elemanlar olarak üç kategoride ele alınmaktadır. Bu camilerin incelenmesi ve yorumlamasında ayrıca "ikincil kaynaklar yani ortadaki malzeme üzerine, diğer kişilerin yorumlarından" (Archer, 1999) da faydalanılmıştır.

TÜRKİYE VE İRAN ÇAĞDAŞ CAMİLERİN GELENEKSEL ÖRNEĞE GÖRE İNCELENMESİ

Türkiye ve İran cami mimari gelişim sürecinde ortaya çıkan çeşitli cami tipleri, "geleneksel cami" teriminin ne kadar geniş bir alanı kapsadığını göstermektedir. Böylece ilk önce çağdaş caminin hangi geleneksel cami tipine göre değişim gösterdiğini tanımlamak gereği duyulmaktadır. Bu çalışmada cami mimarisinde geleneksel yaklaşımdan uzaklaşmaya çalışan günümüzdeki camiler incelenirken, Türkiye ve İran'dan birer örnek seçilmiş olup geleneksel cami mimarisi ele alınırken bu iki örnek çalışmaya esas teşkil etmektedir. Dolayısı ile bu çalışmada geleneksel cami özellikleri incelenirken bu iki caminin özellikleri kastedilmektedir. İki ülke beraber ele alındığından, seçilen örneklerin kronolojik yakınlığı önem taşımaktadır. Böylece aynı döneme ait cami olarak Türkiye'den Sultan Ahmet Cami (1617) ve İran'dan Mescid-i İmam (1629) esas alınmıştır.

İstanbul'da tarihi yarımada'da I. Sultan Ahmet tarafından Sedefkar Mehmet Ağa'ya yaptırılan Sultan Ahmet Cami 1609-1617 yılları arasında inşa edilmiştir. Sultan Ahmet Meydanı'nda bulunan cami gerek mimari özellikleri gerekse çini süslemeleri ile Osmanlı mimarisinin önemli eserlerinden ve hatta bu ölçekte ve klasik Osmanlı cami geleneğinde yapılan son örneklerdendir. Mescid-i İmam³ ise Safevi döneminde başkent olan İsfahan şehrinin Nakş-i Cihan Meydanı'nda bulunmaktadır. Cami'nin yapılması 1611-1629 yılları arasında gerçekleşmiştir. Mimar Ali Akbar İsfahani camiyi birinci Şah Abbas 'ın emri üzerine yapmıştır. Caminin mimari özellikleri ve *kaşi* (çini) süslemeleri bu yapının "İsfahani Stilinin" önemli örneklerinden biri olmasını sağlamıştır.

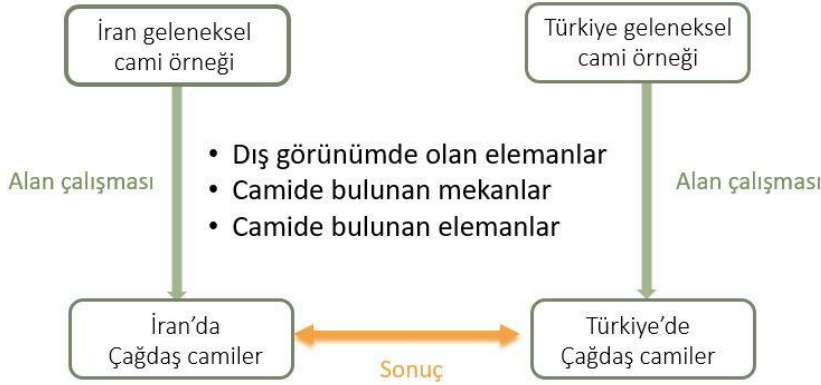
Safevi döneminde Şiilik İran'da resmi mezhep ilan edilmiştir. Böylece bu dönemden sonra ortaya çıkan yaklaşımlar daha önceki camilerde karşımıza çıkmamaktadır. Dolayısı ile İran'da çağdaş camiler, geleneksel cami örneğine göre irdelenirken bu konunun vurgulanması gerekmektedir. Dikkate alınması gereken diğer husus seçilmiş olan iki caminin sahip oldukları geleneğin son örneği olmalarıdır. Sultan Ahmet Cami, klasik Osmanlı geleneğinin son örneklerinden birisini teşkil ederken Mescid-i İmam, İsfahani Stilinin son

³ Cami daha önceden Mescidi Şah ismini taşıyaktaydı ancak 1979 İslam devriminden sonra Mescid-i İmam ismini almıştır.

yapılarından sayılır. Dolayısı ile ilerleyen zamanlarda ortaya çıkan camiler bu yapılara öykünerek inşa edilmeye devam etmiştir. Sonuç olarak İran'da İsfahan Tarzı ve Türkiye'de Osmanlı Klasik dönem mimarisinden sonra bu üslupların üzerine gelişme söz konusu değildir. Bu ülkelerin mimarisi bundan sonra özellikle cephe anlayışı açısından batı mimarisinde gelişen akımlara ve dünyada kabul gören çağdaş mimari akımlara öykünerek devam etmiştir.

Gelenekselden günümüze değişim gösteren camilerin incelenmesinde dikkate alınması gereken konu, çağdaş cami örneklerinde elemanların hepsinin aynı yaklaşımla değişime uğramamasıdır. Camide bir eleman yorumlanarak değişime uğrarken, aynı camide başka bir elemanın tamamen ortadan kaldırılması ile karşılaşılabilir. Bu nedenle bu çalışmada incelemenin camilerde bulunan elemanlar üzerinden yapılması gereği duyulmuştur.

Çalışmanın akış şemasında (Şekil 1) gösterildiği gibi, ilk önce her ülkenin çağdaş camileri dış görünümde olan elemanlar, camide bulunan mekanlar ve camide bulunan elemanlar açısından o ülkenin geleneksel cami olarak belirlediğimiz örneği ile karşılaştırılmıştır. Sonuç bölümünde ise iki ülkenin çağdaş camileri karşılaştırılmıştır.

Şekil 1: Akış Şeması

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Türkiye çağdaş cami örneklerinden, Kınalı Ada Cami, Etimesgut Cami, Derinkuyu Cami, TBMM Cami, Eyüp Yıldız Cami, BUTTİM Cami, Yeşil Vadi Cami, Şakirin Cami, Sancaklar Cami, Marmara İlahiyat Fakültesi Cami, Mogan Cami, Bedirye Tiryaki Cami, Alacaatlı Uluyol Cami, Doğramacızaade Cami, TEK Cami ve İran çağdaş cami örneklerinden Vali Asr Cami ve Din-Kültür Merkezi, Tahran Üniversitesi Cami, Lale Park Cami, Lale Park Namazgah, Hz. İbrahim Cami, Kudus Cami, Şehrek e Gerb Ulu Cami, Nezam Mafi Cami, İmam Rıza Din- Kültür Merkezi, Alcevad Cami, Jondishapur Üniversitesi Cami, Algedir Cami, Alireza Dibaji Cami, Muhammed Resulallah Cami, Karkhane-i Simane Buşehr Cami, bu çalışmada incelenen örneklerdir.

CAMİNİN DIŞ GÖRÜNÜMÜNDE BULUNAN ELEMANLAR VE ÖZELLİKLER

Geleneksel bir cami incelenirken, onu bulunduğu kent bağlamında ele almak gerekmektedir. Özellikle orta çağ döneminde cami kentin en önemli dini merkezi ve aynı zamanda siyasi ve sosyal merkezi olduğundan dolayı bu konu büyük önem taşımaktadır (Hassan, 1972).

Bu kadar önemli bir statüye sahip olan bir yapının belirgin olabilmesi, onu diğer yapılardan farklı kılan ve yapının cami olmasını vurgulayan elemanlara sahip olmasına yol açmıştır. Kubbe ve minare gibi elemanların çıkış noktası işlev olsa da zaman içinde cami imgesinde vazgeçilemez unsurlar haline gelmiştir. Dolayısı ile caminin dış görünümünde bulunan elemanlar incelenirken, kubbe ve minare elemanları önem taşımaktadır. Bu elemanların niteliği daha önce sözü geçen ve geleneksel olarak tanımladığımız iki camide farklı olsa da her iki camide de karşımıza çıkmaktadır. Ancak caminin dış görünümünde bu elemanların yanında giriş vurgusu, iç-dış görsel ilişkisi, binanın yönü-yapının aksı ve caminin çevresinde bulunan sınır mesafesi gibi özellikler bazı farklılıklar taşımaktadır.

Örtü Sistemi

Osmanlı döneminde, Ayasofya ile rekabet etkisinde gelişen Mimar Sinan eserleri (Necipoğlu, 1993), Türkiye cami mimarisinde bir dönüm noktası olmuştur. Kuban'ın (1987) açıkladığına göre Sinan cami yapısında yaygın olan dikdörtgen plan şemasına müdahale etmeden strüktürü çözerek kubbeli baldeken formunu kullanıp mekânı sadece kubbe ile örtmeyi başarmıştır. Merkezi kubbe yanında düz çatı ihtiyacını ortadan kaldırıp bütün mekânı tek bir kubbe ve yanında yarım kubbeler vasıtası ile örtterek merkez odaklı bir cami yapısı elde etmiştir. Mimar Sinan ekolünün devamında ortaya çıkan Sultan Ahmet Camide de bu özellikler

karşımıza çıkmaktadır. Caminin örtüsü tek cidarlı basık kubbe ve dört yarım kubbeden oluşmaktadır ve kubbeye geçiş büyük pandantifler ile sağlanmıştır.

Sultan Ahmet camisinde olduğu gibi, Mescid-i İmam'da da kubbe karşımıza çıkmaktadır (Şekil 1). Burada da kubbe merkezi bir mekân yaratmak ve aynı zamanda vahdet (birlik) kavramını vurgulamakta kullanılmıştır (Bemanian ve Silvayeh, 2013). Yalnız Mescid-i İmam'da kubbeyi incelerken unutulmaması gereken konu bu caminin dört eyvanlı cami tipinde olmasıdır. Böylece Sultan Ahmet Camiinde olduğu gibi, bütün mekân tek bir kubbe altında yer almamaktadır ve ana kubbe sadece mihrabın önündeki mekânı örtmektedir.

Mescid-i İmam'ın sivri kubbesi çift cidardan oluşmaktadır. İki cidar kullanımı kubbenin dış görünümdeki vurgusunu sağlarken iç mekânda kubbe altının insan ölçeğine yakın olmasına imkân verir (Pirnia, 2004). Ayrıca bu yaklaşım yapının akustiğinin kontrolünü kolaylaştırarak ana kubbenin altındaki sesin, iki yan tarafında bulunan mekanlara iletilmesini sağlar (Ashkan ve Ahmad, 2009). Kubbeye geçiş elemanı olarak, Sasani mimarisinde yaygın olan tonoz bingi kullanılmıştır.

Şekil 2: Sultan Ahmet Cami, Mescid-i İmam Kubbesi

Kaynak: <https://www.wondermondo.com> erişim tarihi: 03.05.2019, <https://www.arel.ir>, erişim tarihi: 03.05.2019

Çağdaş camiler ele alındığında (Şekil 2) her iki ülkede kubbe kullanımı karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu yaklaşım geleneksel örneklerde olduğu gibi teknik açıdan değil, kubbe imgesinin ön plana alındığı örneklerde kendini gösterir. Böylece kullanılan kubbelerin hiçbirisi geleneksel örneğin birebir aynısı değildir ve sadece kubbe kullanımı açısından geleneksel yaklaşım tekrar edilmiştir. Bunun yanında her iki ülkede kubbeyi yorumlamaya çalışan örnekler bulunmaktadır. Bu camilerde kubbenin doğrudan kullanımı karşımıza çıkmamaktadır. Ancak göğe yükselme çabası farklı formlar yaratılarak denenmiştir. Denenen formlar aynı niteliğe sahip olmayıp örneklerin bir kısmında yarım küreyi yorumlamaya çalışılırken bir kısmında piramit ya da zigurat formu gibi farklı geometriler kullanıp göğe yükselerek geleneksel imgeden uzaklaşmaya çalışılmıştır. Kubbe kullanımı ve göğe yükselme yaklaşımını tamamen ortadan kaldıran örnekler her iki ülkede de karşımıza çıkmaktadır.

Değerlendirme Ölçütleri	Gelenekselin Tekrarlanması	Gelenekselin Yorumlanarak Tekrarlanması	Gelenekselin Tamamen Ortadan Kalkması	Geleneksele Yeni Bir şey Eklennesi			
Caminin Dış Görünümünde Bulunan Elemanlar ve Özellikler	Çatı Örtüsü	Yeşil Vadi Cami, Şakirin Cami, Marmara İlahiyat Fakültesi Cami, Bedriye Tiryaki Cami, Alacaath Uluylu Cami, Doğramacızade Cami, TEK Cami	Vali Asr Cami ve Din-Kültür Merkezi, Tahrir Üniversitesi Cami, Lale Park Cami, Şehrek e Gerb Ulu Cami, Jondishapur Üniversitesi Cami, Alireza Dibaji Cami, Muhammed Resulallah Cami	Kınalı Ada Cami, Etimesgut Cami, Derinkuyu Cami, TBMM Cami, Eyüp Yıldız Cami, BUTTİM Cami, Sancaklar Cami, Mogan Cami	Lale Park Namazgah, Hz. İbrahim Cami, Kodus Cami, Nezam Mafı Cami, İmam Rıza Din-Kültür Merkezi, Alcevad Cami, AlgeDir Cami, Karkhane-i Simane Buşehr Cami	Kınalı Ada Cami, Etimesgut Cami, Derinkuyu Cami, TBMM Cami, Eyüp Yıldız Cami, BUTTİM Cami	Hz. İbrahim Cami, Kodus Cami, İmam Rıza Din-Kültür Merkezi, AlgeDir Cami, Karkhane-i Simane Buşehr Cami
							

Şekil 3: Türkiye ve İran Çağdaş Cami Örneklerinde Çatı Örtü Sistemi

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

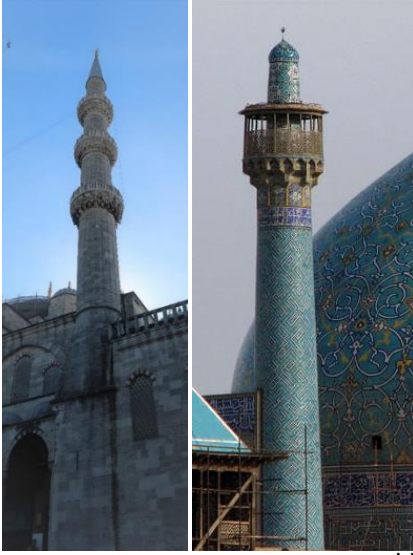
Minare

Minare, caminin dış görünümünde bulunan önemli elemanlar arasında yer almaktadır. Ancak İslam'ın ilk döneminde yapılmış olan camiler incelendiğinde minarenin yer almadığı görülmektedir. Başka bir deyişle minare daha sonraki dönemlerde cami mimarisinde benimsenmiştir. Minarenin cami mimarisinde kullanılması, Emevi döneminde, kilise çan kulesinden etkilenecek şekilde başladığı öne sürülmekle birlikte (Bloom, 1991), Abbasi döneminde yaygın kullanıma kavuşmuştur (Bloom, 2002).

Sultan Ahmet Cami altı minarye sahiptir. Üç şerefesi olan dört minare, haremde çevresinde yer almaktadır. Diğer iki minare ise iki şerefelidir ve avlunun giriş cephesinin iki tarafında bulunmaktadır. Minarelerin planda simetrik olarak yer alması, sağladığı estetik görünüşünün yanında cami yapısının daha dayanıklı olmasına sebebiyet vermektedir (Doğangün vd., 2006). Minare bileşenlerini, diğer Osmanlı minarelerinde olduğu gibi,

temel, kaide, pabuç, gövde, şerefe, petek, külah ve alem teşkil etmektedir. Minareler taştan yapılmıştır ve şerefelerin altında taş oyma süslemeler bulunmaktadır (Şekil 4).

İstafahan Mescid-i İmam'da ise, dört minare bulunmaktadır. İki avlunun giriş eyvanının yanında diğer ikisi ise caminin hareme giren eyvanının yanında yer almaktadır. Temel, gövde, şerefe ve üzerinde pergola, petek, kubbe ve alem minarenin bileşenlerini teşkil etmektedir. Minarenin dördü de tek şerefelidir ve altında mukarnas işlemleri bulunmaktadır (Şekil 4). Minareler tuğladan inşa edilip çini ile kaplanmıştır. Dikkate alınması gereken konu, minare yüksekliklerinin cami kubbesini geçmemesidir. Şia inancında Hz. Ali'nin yaklaşımı⁴ esas alınarak minare kubbeden daha alçak yapılmaktadır. Ayrıca Şiaların egemen olduğu ve Abbasilere karşı olan Fatimiler döneminde minare yapılmamaktadır. (Hillenbrand, 1999) Mescid-i İmam'ın yer aldığı Negş-i Cihan Meydanı'nın diğer kenarında bulunan Şeyh Lütfullah Camiinde de minare inşa edilmemiştir.

Şekil 4: Sultan Ahmet Cami Ve Mescid-i İmam Minaresi

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Günümüzde teknolojinin gelişmesi ile minare işlevini kaybetmiştir. Ancak zaman içinde toplumdaki cami imgesinde yer almasından dolayı cami yapısında bulunmaktadır. Çağdaş camiler ele alındığında (Şekil 5) iki ülkede minareye karşı farklı yaklaşımlar karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de çağdaş camilerde minare yorumlanarak camide kullanılmaya devam etmekte olup tamamen ortadan kalkması, incelenen örneklerde söz konusu değildir. İran'daki çağdaş camilerde ise minarenin yorumlanarak kullanıldığı camilerin yanında minaresi olmayan camiler sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Minare elemanı, bu iki ülkede mezhepsel nedenlerden dolayı aynı öneme sahip değildir.

Değerlendirme Ölçütleri	Gelenekselin Tekrarlanması	Gelenekselin Yorumlanarak Tekrarlanması	Gelenekselin Tamamen Ortadan Kalkması	Geleneksele Yeni Bir şey Eklenmesi	
Caminin Dış Görünümünde Bulunan Elemanlar ve Özellikler	Şakirin Cami, TEK Cami	Kımalı Ada Cami, Etimesgut Cami, Derinkuyu Cami, TBMM Cami, Eyüp Yıldız Cami, BUTTİM Cami, Yeşil Vadi Cami, Sancaklar Cami, Marmara İlahiyat, Fakültesi Cami, Mogan Cami, Bedriye Tiryaki Cami, Alacaathı Uluöl Cami, Doğramacıade Cami	Tahran Üniversitesi Cami, Lale Park Cami, Hz. İbrahim Cami, Kudus Cami, Şehrek e Gerb Ulu Cami, Nezam Mafi Cami, Alireza Dibaji Cami, Muhammed, Resulallah Cami	TBMM Cami	Vali Asr Cami ve Din-Kültür Merkezi, Lale Park Namazgah, İmam Rıza Din-Kültür Merkezi, Alcevad Cami, Jondishapur Üniversitesi Cami, Algedir Cami, Karikhane-i Simane, Busehr Cami
Minare					

Şekil 5: Türkiye ve İran Çağdaş Cami Örneklerinde Minare

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Giriş Vurgusu

Caminin dış cephesinde bulunan en önemli eleman giriştir. Giriş, camiye şehre bağlayan aynı zamanda onu şehir bağlamından ayıran eleman olarak önem taşımaktadır (Zakeri vd., 2019). Bu çalışmada incelenen geleneksel camilerde, ana ibadet mekanına giriş avlu vasıtası ile gerçekleşmektedir. Böylece ilk sokaktan

⁴ Ezan okunan yüksekliğin, çevredeki evlerin haremine baktığından dolayı yıkılmasına emr edilmiştir (Bloom, 2002).

avluya sonra avludan kapalı ibadet mekanına geçilir. Dış cephede bulunan avlu girişi davetkar olabilmesi için vurgulanmaktadır.

Sultan Ahmet Cami’de birden fazla giriş bulunmaktadır. Bu girişlerin en büyüğü ve daha çok süslemeye sahip olanı kuzey cephededir. Ana giriş mihraptan geçen kible aksının üzerinde simetrik bir şekilde yer almıştır. Bu konumlanma onun cephedeki en önemli eleman olmasına dikkat çekmektedir. Bu giriş dışarı çıkan bir prizma olarak cephede vurgulanmakta olup caminin hareketli formuna karşın cephe iki boyutlu bir düzende uygulanmıştır (Gebhard, 1963). Ana giriş ayrıca üzerinde bulunan taş oyma mukarnas süslemeleri ile caminin daha yalın olan diğer girişlerinden farklıdır (Şekil 6).

Mescid-i İmam’ın ana girişi bir eyvandan oluşmaktadır. Cami, bulunduğu Nakş-i Cihan meydanının kenarına uyumlu bir şekilde yerleşmiştir. Giriş eyvanının aksı mihrabın bulunduğu aks üzerinde değildir. Caminin giriş cephesi, önünde bulunan açık alan ve cephenin ikinci katında yer alan eyvanlardan dolayı, iki boyutlu düz bir cepheden uzaklaşıp davetkar ve üç boyutlu bir forma sahiptir. Eyvan taş ve çini kaplıdır. Eyvanda yer alan mukarnas süslemeleri de çini ile kaplanmıştır (Şekil 6)

Şekil 6: Sultan Ahmet Cami, Mescid-i İmam Giriş Vurgusu

Kaynak: <http://www.arkiv.com>, erişim tarihi: 04.05.2019, Yazar tarafından üretilmiştir.

Türkiye’de incelenen çağdaş örneklerde (Şekil 7) giriş, geleneksel örnekte olduğundan daha sade ve mütevazı uygulanmaktadır. Bazı camilerde giriş elemanın üzerinde en fazla bir kitabe bulunmaktadır. İran’da incelenen çağdaş camilerde (Şekil 7) ise, geleneksel örnekte bulunan yaklaşımı tekrarlayan camilere rastlanmıştır. Camilerin bir kısmında eyvan formu yorumlanarak kullanılmaktadır. Bunun yanında, girişi diğer yapılardan daha vurgulu olmayan camiler de karşımıza çıkmaktadır. İran’ın geleneksel mimarisinde eyvan kullanımı birçok yapı çeşidinde karşımıza çıkmakta ve dini imgesinin yanında kültürel ve iklimsel açıdan anlam taşımaktadır.

Değerlendirme Ölçütleri	Gelenekselin Tekrarlanması	Gelenekselin Yorumlanarak Tekrarlanması	Gelenekselin Tamamen Ortadan Kalkması	Geleneksele Yeni Bir şey Ekleneşi
Caminin Dış Görünümünde Bulunan Elemanlar ve Özellikler	Şakirin Cami	Bedirye Tiryaki Cami, Doğramacı zade Cami	Kınalı Ada Cami, Etimesgut Cami, Derinkuyu Cami, TBMM Cami, Eyüp Yıldız Cami, BUTTİM Cami, Yeşil Vadi Cami, Sancaklar Cami, Marmara İlahiyat Fakültesi Cami, Mogan Cami, Alacaath Uluyol Cami, Doğramacızade Cami, TEK Cami	Tahran Üniversitesi Cami, Lale Park Cami, Lale Park Namazgah, Kudus Cami, Şehrek e Gerb Ulu Cami, Nezam Mafi Cami, İmam Rıza Din-Kültür Merkezi, Alcevad Cami, Algedir Cami, Buşehr Cami
Giriş Vurgusu	Hız İbrahim Cami, Alireza Dıbajı Cami	Vali Asr Cami ve Din-Kültür Merkezi, Jondishapur Üniversitesi Cami, Resulallah Cami		Kınalı Ada Cami, BUTTİM Cami
				Lale Park Cami, Lale Park Namazgah, Kudus Cami, Şehrek e Gerb Ulu Cami, Alcevad Cami

Şekil 7: Türkiye ve İran Çağdaş Cami Örneklerinde Giriş Vurgusu

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

CAMİDE BULUNAN MEKANLAR

Harem⁵e Giriş Aşamaları

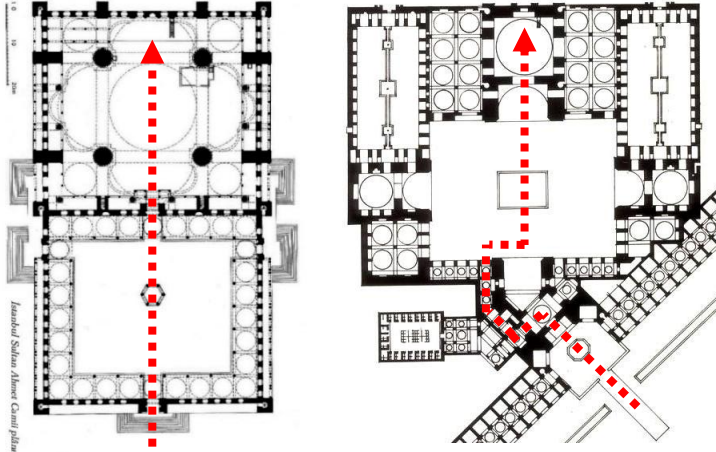
İslam kozmolojisinde vahdete giden bir yolculuk söz konusudur (Nasr, 1978). Bu yolculuk esnasında insan kendi hicabından kurtulup Allaha ulaşmaktadır. Caminin ana ibadet mekanına olan giriş aşamaları özellikle İran camilerinde bu kavramın mimari yansımasıdır (Mohammadian Mansur, 2007). Cami bir yandan şehrin

⁵ Harem (حرم) ve harim (حریم) farklı terimlerdir. Harim, caminin dış mekanında bulunan saygılı alan dır harem ise caminin çekirdeğini oluşturan ana ibadet mekanıdır. İbadet için gelen kişi harimden (حریم) geçerek mahram (محرم) olur ve sonra hareme (حرم) girer.

kamu alanının merkezinde yer alarak (Madanipour, 2003) diğer yandan da ibadet için toplanan insanların maneviyata odaklanmasını sağlayabilen bir mekan olmalıdır. Böylece ibadet mekanına geçiş, camiye giriş itibarıyla mekansal bir hazırlanma ile gerçekleşmektedir. Camiye giriş yönü, sözü geçen iki geleneksel camide farklıdır. Sultan Ahmet Cami’de ana giriş ve mihrap aynı aks üzerinde iken Mescid-i İmam’da camiye kible yönünde girmek saygıdan uzak sayılıp engellenmektedir.

Sultan Ahmet Cami’de ilk olarak bir dış avlu karşımıza çıkmaktadır (Şekil 8). Cami, bu avluda bir üst kotta inşa edilmiştir. Böylece taç kapıdan önce basamaklar bulunmaktadır. Camiye birden fazla giriş mevcuttur ancak bu çalışmada ana giriş esas alınmıştır. Daha önce bahsedildiği gibi ana girişin cephesinde yer alan taç kapı cami girişini vurgulamaktadır. Merkezinde bir şadırvana sahip olan revaklı avludan geçtikten sonra cami haremının (Türkçe kaynaklarda harim) giriş cephesinde yer alan son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat mekanının ortasında mukarnas taş işçiliği ile süslenen nişin içinde ana mekâna giriş kapısı mevcuttur. Haremin kuzey tarafının iki katta inşa edilmesinden dolayı giriş kısmı insan ölçeğine daha yakındır. Bu bölümün iki tarafı bir basamak üzerinde yapıp parmaklıklarla ana mekândan ayrılmıştır. Bu aşamadan sonra yüksek bir kubbenin altında yer alan ana ibadet mekânı (*harem*) bulunmaktadır. Sultan Ahmet Cami’de bu geçitlerin hepsi kible aksında yer almaktadır.

Mescid-i İmam’a gelince bu aşamalar *harim* denen bölgeden başlamaktadır. Caminin giriş cephesi, yanında bulunan diğer yapıların hizasından geri çekilerek iç bükey bir form oluşturup girişin önünde bir mekân sağlamıştır. Bu mekân caminin *harimidir*. Bir diğer deyişle caminin içine dahil değildir ancak saygılı alandır. *Harim* ‘i tanımlamak için geri çekilip içbükey forma sahip olan cephenin merkezinde, giriş eyvanı bulunmaktadır. Bu eyvandan *heşti* alanına geçilir. *Heşti*⁶den caminin avlusu görünür ancak oradan avluya direk geçiş için engel teşkil eden bir seki bulunmaktadır. Böylece gelen kişiler avluya değil *dalan*’a (*dehliz*) yönlendirilir. *Heştin*in iki tarafında iki *dalan* mevcuttur ve avluya giriş bu *dalan*lardan geçerek sağlanmaktadır. Avluda dört eyvan yer almaktadır. Kible yönünde olup caminin ana ibadet mekanına giriş teşkil eden eyvan, iki kenarında yer alan minareler ve arkasında bulunan kubbe ile vurgulanmıştır. Böylece avludan eyvana ve daha sonra caminin *harem*ine geçilmektedir. Kompleks giriş aşamaları, kültürel bir yaklaşım olup İran’ın geleneksel konut mimarisinde de karşımıza çıkmaktadır. Mescid-i İmam’da geçitler aynı aks üzerinde yer almamaktadır. Giriş, heşti ve dehlizlerden geçerken fark edilmeden kible yönünden 45 derece kayarak, cami Negş-i Cihan meydanının aksına uyum sağlayacak bir şekilde konumlanmıştır (Şekil 8).

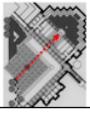

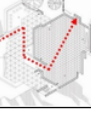

Şekil 8: Sultan Ahmet Cami ve Mescid-i İmam Planı

Kaynak: <https://okuryazarim.com>, erişim tarihi: 03.05.2019, <https://urlzs.com/yR7F>, erişim tarihi: 03.05.2019 (yazar tarafından düzenlenmiştir).

Türkiye’deki çağdaş camilerde (Şekil 9), giriş aşamalarını teşkil eden mekanları geleneksel örnekte olduğu gibi tekrarlayan camilerin yanında bu mekanları ortadan kaldıran ve yorumlayarak kullanan cami örnekleri karşımıza çıkmıştır. Ancak avludan itibaren camiye kible yönünde ve mihrap doğrultusunda girme geleneğinden uzaklaşan cami örneklerine sıklıkla rastlanmıştır. İran’da incelenen çağdaş camilerde (Şekil 9) ise geleneksel cami örneğinde bulunan aşamaların ortadan kalkması ve yorumlanarak kullanılması karşımıza çıkmıştır. Bu örneklerin genelinde camiye kible yönünde girmeme geleneği tekrarlanmaktadır.

⁶ *Heşti*, İran geleneksel mimarisinde binanın içi ve dışı arasında, beklemek için ve dalanlara giden yol ayrımını yapabilmek için kullanılan bir mekandır. Bu mekân sadece camide değil geleneksel konut mimarisinde de önem taşımaktadır.

Değerlendirme Ölçütleri		Gelenekselin Tekrarlanması		Gelenekselin Yorumlanarak Tekrarlanması		Gelenekselin Tamamen Ortadan Kalkması		Geleneksele Yeni Bir şey Eklenmesi	
Camide Bulunan Mekânlara	Hareme Giriş Aşamaları	TBMM Cami, BUTTİM Cami, Şakirin Cami Marmara İlahiyat Fakültesi Cami Tiryaki Cami Doğramacıza de Cami TEK Cami	Jondishapur Üniversitesi Cami Alireza Dibaji Cami	Kınalı Ada Cami, Etimesgut Cami, Derinkuyu Cami, Eyüp Yıldız Cami, Yeşil Vadi Cami, Sancaklar Cami,	Lale Park Cami, Lale Park Namazgah, Kudus Cami, Şehrek e Gerb Ulu Cami, Nezam Mafi Cami, İmam Rıza Din- Kültür Merkezi, Algedir Cami, Muhammed Resulallah Cami, Karkhane-i Simane Busehr Cami.	Vali Asr Cami ve Din-Kültür Merkezi, Lale Park Cami, Lale Park Namazgah, Hz. İbrahim Cami, Kudus Cami, Nezam Mafi Cami, Alcevad Cami, Algedir Cami, Muhammed Resulallah Cami, Karkhane-i Simane Busehr Cami	Sancaklar Cami	Nezam Mafi Cami, Alcevad Cami,	
									

Şekil 9: Türkiye ve İran Çağdaş Cami Örneklerinde Hareme Giriş Aşamaları

Kaynak: yazar tarafından hazırlanmıştır.

Avlu

Avlu, caminin ilk yapılışından beri cami planının önemli bir parçasını teşkil etmiştir. Mecid-i Nebevi’de olduğu gibi cami avlusu sadece ibadet için kullanılan bir mekân değil, insanların sosyal, kültürel ve politik meseleler için toplandığı mekân olmuştur. Bunun yanında avlu, daha önce bahsedildiği gibi caminin ana ibadet mekanına giriş aşamalarından birisi olup içeri ve dışarıyı, şehri ve ibadet mekanını birbirine bağlayan ve bu arada bir hazırlık aşamasını oluşturan mekân rolünde de olmuştur.

Sultan Ahmet Cami avlusu dört taraflı revaklı avlu tipinde ve hareme eşit ölçekte inşa edilmiştir (Şekil 10). Avluda sütunlar üzerinde sivri kemerler ve üzerinde revak kubbeleri bulunmaktadır. Avlunun merkezinde bir şadırvan bulunmaktadır. Avlunun zemini mermer taştan yapılmıştır. Revak bölümünün zemini avludan bir kademe üstte inşa edilerek bu bölüm daha da tanımlı bir şekilde avludan ayırt edilmiştir.

Mescid-i İmam’da avlu, dört eyvanlı tipinde yapılmıştır (Şekil 10). Böylece dikdörtgen avlunun her kenarında bir eyvan yer almaktadır. Eyvanların yanında revaklar, *hücre* denen odalar ve caminin ana mekanının iki tarafında yer alan medreselerin girişi, avluyu çevreleyerek aradaki boşluğu ortaya çıkarmıştır (Makani, 2015). Dolu-boş kavramının orantılı bir şekilde kullanılması, avluyu çevreleyen cephelerde de devam edilmesi bu tasarım ilkesinin kullanımı daha da vurgulamıştır. Avlunun merkezinde bulunan havuz boşluğu vurgulamak için oldukça alçak yapılmıştır.

Şekil 10: Sultan Ahmet Cami, Mescid-i İmam Avlusu

Kaynak: <https://www.tripadvisor.com.tr>, erişim tarihi: 12.04.2019, <https://en.wikipedia.org>, erişim tarihi: 12.04.2019.

Türkiye’de çağdaş örnekler (Şekil 11) bakıldığında gelenekselde olduğu gibi tanımlı geometriye sahip olan cami avluları bulunmaktadır. Bunun yanında çeşitli materyallerle etrafı çevrilerek tanımlanan avlular da söz konusudur. Bu örneklerde avlu, tasarımın bir parçası değildir ve caminin bulunduğu parsel, avlunun şekillenmesini sağlamıştır. İran çağdaş cami örneklerinde (Şekil 11) geleneksel cami örneğinde olduğu gibi dört kenarında eyvanı olan camiye rastlanmamıştır. Ayrıca avlusu olmayan camiler de karşımıza çıkmaktadır. İran’da kuru iklim neticesinde gelişen *bağ* mimarisi geleneksel mimaride avlu ve çevre tasarımını etkilemiştir. Mescid-i İmam’ın planı dört eyvanlı bir avluyla tanımlanmakta iken bu yaklaşım çağdaş camilerde vurgulanmamıştır. Ancak aşağıda (Şek 11) verildiği üzere Alireza ve Dibaji Camileri dışında, avlusu bulunan camilerde tanımlı geometri kullanılmıştır. Avlusu olmayan camilerde de cami girişinde tanımlı ve tasarımın parçasını oluşturan boş bir alan bulunmaktadır.

Değerlendirme Ölçütleri		Gelenekselin Tekrarlanması		Gelenekselin Yorumlanarak Tekrarlanması		Gelenekselin Tamamen Ortadan Kalkması		Gelenekselin Yeni Bir şey Eklenmesi	
Camide Bulunan Mekâmlar	Avlu	Şakirin Cami, Bedirye Tiryaki Cami,	Alireza Dibaji Cami	TBMM Cami, BUTTİM Cami, Alacaatlı Uluöl Cami, Doğramacı zade Cami	Tahran Üniversitesi Cami, Şehrek e Gerb Ulu Cami, Merkezi, İmam Rıza Din-Kültür Merkezi, Jondishapur Üniversitesi Cami	Kınalı Ada Cami, Etimesgut Cami, Derinkuyu Cami, Eyüp Yıldız Cami, Yeşil Vadi Cami, Sancaklar Cami, Marmara İlahiyat Fakültesi Cami, Mogan Cami	Vali Asr Cami ve Din-Kültür Merkezi, Lale Park Cami, Lale Park Namazgah, Hz. İbrahim Cami, Kudus Cami, Nezam Mafi Cami, Alcevad Cami, Algedir Cami, Muhammed Resulallah Cami, Karkhane-i Simane Buşehr Cami,	Kınalı Ada Cami, Etimesgut Cami, Derinkuyu Cami, Yeşil Vadi Cami, Sancaklar Cami, Marmara İlahiyat Fakültesi Cami, Mogan Cami, Alacaatlı Uluöl Cami	Nezam Mafi Cami, Alcevad Cami

Şekil 11: Türkiye ve İran Çağdaş Cami Örneklerinde Avlu
Kaynak: yazar tarafından hazırlanmıştır.

Harem Ve Kadınlar Mahfili

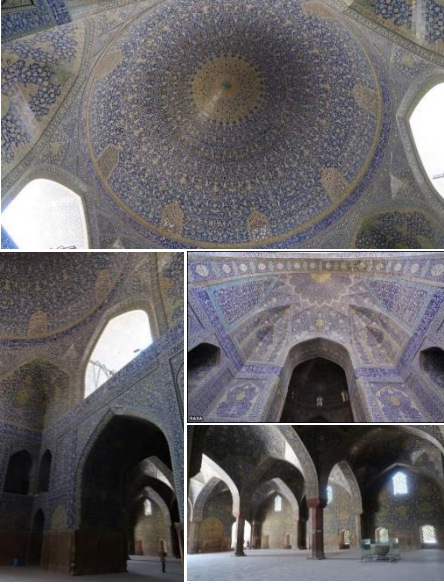
Caminin çekirdeğini, *harem* ya ana ibadet mekânı teşkil etmektedir. Bu bölümün mekân kurgusu zaman içinde değişerek, Mescid-i Nebevi'yi esas alan küfe planlı camilerden, Türkiye'de merkezi planlı camiler ve İran'da dört eyvanlı planlı camilere evrilmiştir. Türkiye'de mihrap önünün vurgulanması için yapılan kubbe zaman içinde hâkim olup merkezi plana dönüşmüştür (Güler ve Aktuğ Kolay, 2010). Bu yaklaşımda, caminin ana mekanını genişletmek için strüktürünü teşkil eden baldekinin yanlarına mekanlar ve üzerine yarım kubbeler eklenmiştir (Doğangün vd., 2006) böylece ana ibadet mekanının tamamı bir mekânda toplanabilmektedir. Sultan Ahmet Cami, bu plan tipinin örneklerindedir (Şekil 12)

Şekil 12: Sultan Ahmet Cami Haremi

Kaynak: <http://ozcekim.com.tr>, erişim tarihi: 03.05.2019.

İran'da bu süreç kubbe ve eyvan elemanlarının cami mimarisinde kullanılması ile gerçekleşmiştir (Nemati ve Shahlai, 2015). Eyvanın planda yer alması, kapalı ve açık mekân kullanımının yanında yarı açık mekanların ortaya çıkıp kapalılık ve açıklık arasında yumuşak bir geçiş sağlayarak mekân kurgusunu zenginleştirmiştir (Azadi ve Taghipour, 2017). Mescid-i İmam İsfahan bu plan tipinde yapılmıştır. Merkezi plan tipinden farklı olarak bu planda ibadet mekanının tamamı tek çatı altında yer almamaktadır. Mescid-i İmam İsfahan'da *harem*, kubbe ile örtülen bir mekân ve iki yanında çatısı küçük kubbelerle kapatılan mekanlardan oluşmaktadır (Şekil 13).

Şekil 13: Mescid-i İmam Harem

Kaynak: yazar tarafından hazırlanmıştır.

Harem incelenirken dikkate alınması gereken diğer konu, kadınların camideki yeridir. Geleneksel camilerde kadınlar için ayrılan bir bölüm bulunmaktadır. Bu mekan bazen bir asma katta yer alır bazen de parmaklıklarla ayrılan sekiler, bayanların namaz kıldığı mekanı oluşturur (Kuban, 1973). Böylece caminin içinde kadın erkek ayrımı söz konusudur. Bu yaklaşımın yanında, (Reda, 2004) makalesinde, Hz. Muhammed'in hayatı döneminde camide kadın-erkek ayrımının olmadığı ve bu ayrımın ilk defa Kudüs'ün fethinden sonra Mescid-i Aksa'da ortaya çıktığını öne sürmektedir. Çalışmada incelenen Sultan Ahmet Cami ve Mescid-i İmam'da kadınlar ve erkekler ayrı mekanlarda namaz kılmaktadır. Ancak bu mekân Sultan Ahmet Cami'de girişin üstünde bulunan asma katta çözümlenmiştir. Mescid-i İmam'da ise kadınlar mahfili olarak ayrılan bir mekân bulunmamaktadır.

Türkiye'de yeni yaklaşıma sahip olan camilerin (Şekil 14) genelinde *harem*, plan şemasında merkezi mekân geleneği devam etmektedir. Bunun yanında dikdörtgen planda yapılmış olan camiler de bulunmaktadır. Bu örneklerin hepsinde harem tek üniteli bir mekân niteliğindedir ve alanların farklı niteliklere sahip olarak ayrılması söz konusu değildir. Harem tavanını doğrudan bir kubbe oluşturan camilerin yanında, örtü sisteminde kademelendirme veya tavanı yükselterek kubbe imgesini yaratmaya çalışan örnekler bulunmaktadır.

İran geleneksel örneğinde harem, *kumbedhane* ve *şebistan*⁷ olarak iki bölümden oluşmaktadır. Çağdaş örneklerde (Şekil 14) bu iki mekânın yorumlanarak beraber kullanıldığı örneklerin yanı sıra, harem bölümü sadece kumbedhane ya sadece şebistandan oluşan örnekler de karşımıza çıkmaktadır. Bu örnekle'n bazısında doğrudan kubbenin kullanılması görülmektedir. Ayrıca kubbe altı algısını yaratmak için kademelendirerek çatı yükseltmesi yapılan örnekler de mevcuttur. Bunun yanında çatısı olmayan örneğe de Lale Park Namazgahı'nda rastlanmıştır.

Kadınlar mahfili, Türkiye'de incelenen camilerin (Şekil 15) birçoğunda geleneksel örnekte olduğu gibi asma katta çözümlenmiştir. Bunun yanında bazı örneklerde kadınlar mahfili alt katta bulunmaktadır. Kadınlar mahfilinin paravanla erkekler bölümünden ayrılıp aynı katta çözümlenmesi ise Sancaklar Cami'de karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca kadınlar mahfilinin bulunmadığı örneklere de rastlanmıştır.

İran geleneksel örneğinde kadınlar mahfili olarak ayrılan bir bölüm söz konusu değildir. Bayanlar kumbedhanenin yanındaki şebistanda bir paravanla ayrılan mekânda erkeklerle aynı katta namaz kılmaktadır. İran çağdaş cami örneklerinde (Şekil 15) kadınlar mahfilinin gelenekseldeki yaklaşıma karşın asma katta çözümlenmesi karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu camilerin bazısında üst katta kadınlar mahfili olmasına rağmen erkeklerin namaz kıldığı mekânın yanında paravanla kadınlar için ayrılan bir mekân da mevcuttur. Üst katta namaz kılma ikincil olarak ele alınabilir. Bu mekân, cami kalabalık olduğunda kullanılmaktadır. Bu durumda kadınların hepsi mahfil kısmında namaz kılmaktadır. İran camilerinde kadınların özellikle üst katta ibadet etme zorunluluğu yoktur. Bunun yanında kadınlar mahfilinin mekân olarak erkeklerin yan bölümünde ya da aynı katta arkada tasarlanmış örnekleri de bulunmaktadır. Ayrıca kadınlar mahfili olmayıp sonradan eklenen örnekler de karşımıza çıkmıştır.

⁷ Kumbedhane bölümünün üzerinde kubbe bulunmaktadır. Şebistan bölümünde ise çatı, sütunlarla taşınmaktadır.

Değerlendirme Ölçütleri		Gelenekselin Tekrarlanması		Gelenekselin Yorumlanarak Tekrarlanması		Gelenekselin Tamamen Ortadan Kalkması		Geleneksele Yeni Bir şey Eklenmesi	
Camide Bulunan Mekânlar	Harem	Yeşil Vadi Cami, Şakirin Cami, Alacaatlı Uhiyol Cami, Doğramacızade Cami, Marmara İlahiyat Fakültesi Cami, TEK Cami	Hz. İbrahim Cami, Kudus Cami, Şehrek e Gerb Ulu Cami, Alireza Dibaji Cami	Etimesgut Cami, BUTTIM Cami, Bedirye Tiryaki Cami	Vali Asr Cami ve Din-Kültür Merkezi, Tahrân Üniversitesi Cami, Lale Park Cami, Kudus Cami, İmam Rıza Din-Kültür Merkezi, Algedir Cami, Muhammed Resulallah Cami	Kınalı Ada Cami, Derinkuyu Cami, TBMM Cami, Eyüp Yıldız Cami, Sancaklar Cami, Mogan Cami	Lale Park Namazgah, Nezam Mafi Cami, Aleevad Cami, Jondishapur Üniversitesi, Karkhane-i Simane Buşehr Cami		
									

Şekil 14: Türkiye ve İran Çağdaş Cami Örneklerinde Harem

Kaynak: yazar tarafından hazırlanmıştır.

Değerlendirme Ölçütleri		Gelenekselin Tekrarlanması		Gelenekselin Yorumlanarak Tekrarlanması		Gelenekselin Tamamen Ortadan Kalkması		Geleneksele Yeni Bir şey Eklenmesi	
Camide Bulunan Mekânlar	Kadınlar Mahfili	Etimesgut Cami, Yeşil Vadi Cami, Şakirin Cami, Marmara İlahiyat Fakültesi Cami, Mogan Cami, Bedirye Tiryaki Cami, Alacaatlı Uhiyol Cami, Doğramacızade Cami, TEK Cami	Tahrân Üniversitesi Cami	Lale Park Cami	Kınalı Ada Cami, Derinkuyu Cami, TBMM Cami, Eyüp Yıldız Cami, BUTTIM Cami		Kınalı Ada Cami, Sancaklar Cami, Mogan Cami	Vali Asr Cami ve Din-Kültür Merkezi, Kudus Cami, Şehrek e Gerb Ulu Cami, Nezam Mafi Cami, İmam Rıza Din-Kültür Merkezi, Jondishapur Üniversitesi Cami, Algedir Cami, Alireza Dibaji Cami, Muhammed Resulallah Cami	
									

Şekil 15: Türkiye ve İran Çağdaş Cami Örneklerinde Kadınlar Mahfili

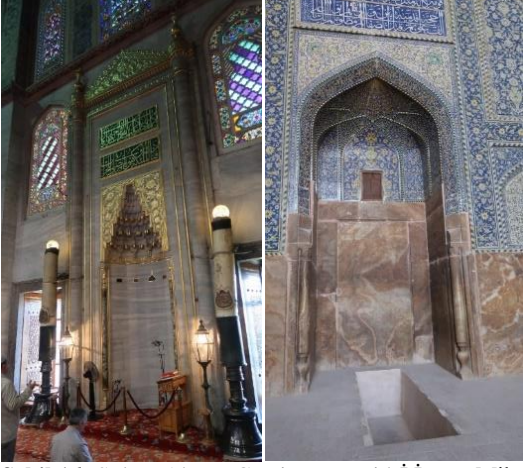
Kaynak: yazar tarafından hazırlanmıştır.

CAMİDE BULUNAN ELEMANLAR VE DONATILAR

Mihrap

Müslümanların kıblesi olan Kâbe'nin yönünü göstermek amacı ile kible duvarında bulunan mihrap, zaman içinde camide yer alan en önemli elemanlardan biri haline gelmiş olsa da İslâm'ın ilk döneminde inşa edilen camilerde bu elemana rastlanılmamaktadır (Ettinghausen vd., 2003). Sultan Ahmet Cami'de birden fazla mihrap bulunmaktadır. Esas ibadet mekânı olan mihrap nişi, kible duvarında bulunan Çokgen niş şeklinde yer almaktadır (Şekil 16). Niş, taştan yapılar üst kısmında mukarnas bezemeler ve altın yıldız kakma süslemeleri ile vurgulanmıştır. Ayrıca nişin üstünde iki kitabe yer almaktadır. Kible duvarında vitray işlemleri olan pencereler ışığı içeri almaktadır. Ayrıca mihrabın iki yanında bulunan ve yere kadar uzanan pencereler, dışarı ile görsel ilişkiyi sağlamaktadır. Mihrap, bir basamak (seki) üzerine inşa edilerek, ana namaz mekânından bir kademe üstte yapılmıştır.

Mescid-i İmam'da da birden fazla mihrap bulunmaktadır. Ana mihrap nişi kible duvarının üzerinde camide olan eyvan formunda inşa edilmiştir (Şekil 16). Mihrap yerden yarıya kadar taş kaplıdır ve üst kısmı, üzerinde motifler bulunan çini ile kaplanmıştır. Ayrıca mihrap nişinin üstünde iki kitabe yer almaktadır. Kible duvarında pencere bulunmamaktadır ve namaz kılarken dışarı ile görsel ilişki engellenmiştir. Mihrap namaz mekânı ile aynı yükseklikte yapılmıştır ancak önünde bir çukur bulunmaktadır. Cemaat namazında imam orada namaz kılar. Şia inancına göre imam, ona uyan namaz kılanlardan daha yüksek bir yerde durmamalıdır. Caminin kalabalık olup cemaatin dışarı taşması durumunda daha alçak olan avluda namaz kılanların imama uyabilmesi için bu çukur mihrabın önünde yapılır.

Şekil 16: Sultan Ahmet Cami ve Mescid-İ İmam Mihrabı

Kaynak: Yazar Tarafından Hazırlanmıştır.

Türkiye’de incelenen çağdaş camilerde (Şekil 17) mihrap, form, yükseklik ve bezeme açısından geleneksel örneğin tekrarlanması ya da yorumlanması şeklinde uygulanmaktadır. Mihrapta bulunan iç bükey niş, örneklerin hepsinde tespit edilmiştir. İran camilerinde (Şekil 17) ise bu yaklaşımın yanında mihrap nişinin ortadan kalkması özelliğine Alcevad Cami ve Lale Park Namazgahı’nda rastlanmıştır.

İki ülkede mihrapta karşımıza çıkan bir diğer farklı yaklaşım, mihrap önünün yüksekliğidir. Türkiye geleneksel cami örneğinde mihrap önünde bir seki bulunurken, İran’da mihrabın önünde, imamın namaz kılan insanlardan daha yüksekte olmaması için, bir çukur bulunmaktadır. Her iki ülkenin çağdaş camilerinde bu geleneğin bazı örneklerde tekrarlanması ve bazısında ise ortadan kalkması tespit edilmiştir.

Degerlendirme Ölçütleri	Gelenekselin Tekrarlanması	Gelenekselin Yorumlanarak Tekrarlanması	Gelenekselin Tamamen Ortadan Kalkması	Geleneksele Yeni Bir şey Eklenmesi
Caminin İçinde Bulunan Elemanlar	Mihrap			
	Kınalı Ada Cami, Derinkuyu Cami, TBMM Cami, Eyüp Yıldız Cami, Marmara İlahiyat Fakültesi Cami, Mogan Cami, TEK Cami	Tahran Üniversitesi Cami, Lale Park Cami, Hz. İbrahim Cami, Kudus Cami, Alireza Dibajı Cami	Etimesgut Cami, BUTTİM Cami, Yeşil Vadi Cami, Sancaklar Cami, Bediye Tiryaki Cami, Alacaatlı Ulu Cami, Doğramacızade Cami,	Şehrek e Gerb Ulu Cami, Nezam Mafi Cami, İmam Rıza Din-Kültür Merkezi, Jondishapur Üniversitesi Cami, Algedir Cami, Muhammed Resulallah Cami, Karkhane-i Simane Buşehr Cami

Şekil 17: Türkiye ve İran Çağdaş Cami Örneklerinde Mihrap

Kaynak: Yazar Tarafından Hazırlanmıştır.

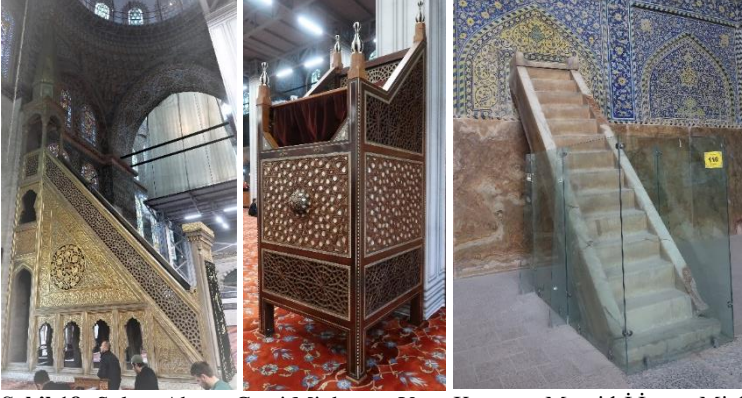
Minber, Vaaz Kürsüsü

Caminin içinde bulunan önemli elemanlardan birisi olan minber, hutbe okunması için kullanılan basamaklı bir kürsüdür (Hillenbrand, 1999). Hz. Muhammed’in hutbe okumak için kullandığı üç basamaklı kürsü, İslamın ilk döneminde dini misyondan ziyade toplum liderinin oturup hutbe okuduğu bir eleman olarak daha çok siyasi misyona sahip olmuştur (Creswell, 1958). Minberin yanında, caminin içinde bulunan elemanlardan diğeri vaaz kürsüsüdür. Bu eleman İslamın ilk dönemindeki camilerde bulunmamaktadır. Fatimiler döneminden itibaren yaygın olmuştur. Zaman içinde minber sadece cuma ve bayram namazı hutbeleri için kullanılmıştır (Apa, 2010).

Sultan Ahmet Cami minberi (Şekil 18), camide bulunan belkide en görkemli elemandır. Minber, mihrabın sağ tarafında yer almaktadır ve camide Konumu sabittir. Kaide, giriş, aynalık altı bölümü, yan aynalıklar, korkuluk, köşebent, köşk, köşk yan pano, kasnak, külah ve alem, minberin başlıca bileşenlerini meydana getirmektedir. Minberin üzerini bitkisel ve geometrik motifler süslemektedir. Malzeme olarak mihrapta taş kullanılmaktadır. Vaaz kürsüsü ahşaptan yapılmıştır ve üzerinde geometrik ahşap işlemleri bulunmaktadır. Prizmatik bir forma sahiptir ve vaaz veren kişi onun içinde durup konuşmasını yapmaktadır.

Mescid-i İmam minberi (Şekil 18), mihrabın sağ tarafında yer almaktadır. Form olarak basamaklar ve oturma yerinden ibarettir. Üzerinde süsleme bulunmamaktadır. Malzeme olarak mermerden inşa edilmiştir. Minber yere ve arkasında bulunan duvara bitişik olarak yapılmıştır. Minberin duvarla birleşen yerinde duvarın

üzerindeki bezemeler minberin yerini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, minber ve arkasında bulunan bezemenin beraber düşünüldüğünün göstergesidir. Camide vaaz kürsüsü yer almamaktadır.

Şekil 18: Sultan Ahmet Camii Minberi ve Vaaz Kürsüsü, Mescid-İ İmam Minberi
Kaynak: Yazar Tarafından Hazırlanmıştır.

Minber ve vaaz kürsüsü, Türkiye’de incelenen çağdaş camilerde (Şekil 19, 20), Sultan Ahmet Camii’de olduğu gibi, cami içinde bulunan en önemli öğelerdendir. Bu camilerde minberin yeri her zaman mihrabın sağ tarafındadır. Minber yukarıya doğru yönelişi olan bir tasarım elemanıdır. Ayrıca vaaz kürsüsü de konuşma yapmak için kullanılan bir diğer elemandır. Bunlar geleneksel örnekte olan formların tekrarı veya yorumlanması olarak değişmekte ancak incelenen camilerin hepsinde bir standart olarak bulunmaktadır.

İran camilerinde (Şekil 19) ise bu elemanlar bir tasarım ögesi olarak karşımıza çıkmamaktadır. İncelenen camilerin bir kısmında, geleneksel örnekte olduğu gibi sadece basamaklardan ibaret olan minbere karşın bezemenin ağırlık kazandığı büyük minberler karşımıza çıkmıştır (Algedir Camii ve Hz. İbrahim Camii örneğinde). Ayrıca minberi olmayan cami örnekleri de mevcuttur. İran örneklerinde vaaz kürsüsü olarak bazen küçük bir minber, bazen bir masa kullanılmaktadır.

Bu elemanlarda karşımıza çıkan fark, iki ülkede gerçekleşen cuma namazından kaynaklanmaktadır. Türkiye’de cuma namazı tüm camilerde kılınırken İran’da cuma namazı her şehirde tek mekânda kılınmaktadır. Bu insan kalabalığını karşılayabilen mekân, *müsella* dır. Büyük şehirlerin genelinde minber yerini asma kat ile zeminden yükseltilmiş ve imamın ayakta konuşma yaptığı sırada önünde durduğu bir masaya dönüşmüştür. Böylece İran’da minber her cumada kullanılan bir eleman değildir. Bayram gibi özel münasebetlerde üstünde hutbe okunur. Vaaz kürsüsü için genelde daha küçük bir minber kullanılır böylece bazı camilerde iki minber bulunmaktadır.

Değerlendirme Ölçütleri	Gelenekselin Tekrarlanması	Gelenekselin Yorumlanarak Tekrarlanması	Gelenekselin Tamamen Ortadan Kalkması	Geleneksele Yeni Bir şey Eklenmesi	
Caminin İçinde Bulunan Elemanlar Minber	Kınalı Ada Camii, Derinkuyu Camii TBMM Camii, Eyüp Yıldız Camii, BUTTİM Camii, Marmara İlahiyat Fakültesi Camii, Bedriye Tiryaki Camii, Alacaatlı Uluöl Camii, TEK Camii 	Etmesgut Camii, Yeşil Vadi Camii, Sancaklar Camii, Mogan Camii, Doğramacızade Camii 	Hz. İbrahim Camii, Kudus Camii, Şehrek e Gerb Ulu Camii, Nezam Mafii Camii, Alcevad Camii, Algedir Camii, Alireza Dibaji Camii 	Şakirin Camii 	Tahran Üniversitesi Camii , Lale Park Camii, Lale Park Namazgah, İmam Rıza Din- Kültür Merkezi, Jondishapur Üniversitesi Camii, Karkhane-i Simane Buşehr Camii

Şekil 19: Türkiye ve İran Çağdaş Camii Örneklerinde Minber
Kaynak: Yazar Tarafından Hazırlanmıştır.

Değerlendirme Ölçütleri		Gelenekselin Tekrarlanması		Gelenekselin Yorumlanarak Tekrarlanması		Gelenekselin Tamamen Ortadan Kalkması		Geleneksele Yeni Bir şey Eklenmesi	
Caminin İçinde Bulunan Elemanlar	Vaaz Kürsüsü (Türkiye)- İmamın Namaz Kıldığı Çukur (İran)	BUTTIM Cami, TEK Cami	Kudus Cami, Nezam Mafî Cami, İmam Rıza Din- Kültür Merkezi, Alcevad Cami, Alireza Dıbajî Cami, Karkhane-i Simane Busehr Cami	Kımalı Ada Cami, Etimesgut Cami, Derinkuyu Cami, Eyüp Yıldız Cami, Yeşil Vadi Cami, Sancaklar Cami, Marmara İlahiyat Fakültesi Cami, Bedriye Tiryaki Cami, Alacaatlı Uluyol Cami, Doğramacıade Cami		TBMM Cami, Şakirin Cami, Mogan Cami	Tahran Üniversitesi Cami, Lale Park Cami, Lale Park Namazgah, Hz. İbrahim Cami, Şehrek e Gerb Ulu Cami, Jondishapur Üniversitesi Cami, Algedir Cami, Muhammed Resulallah Cami		
									

Şekil 20: Türkiye ve İran Çağdaş Cami Örneklerinde Vaaz Kürsüsü

Kaynak: Yazar Tarafından Hazırlanmıştır.

Havuz-Şadırvan

İncelenen iki ülkede mimariye yansıyan farkların biri su elemanının kullanımınıdır. Türkiye’de avlunun merkezinde bir şadırvan bulunmaktayken İran camilerinde bir havuz karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, iki mezhepte abdest alma farkının mimari yansımasıdır. Sünni mezhebinde abdest alındığında ayak yıkanırken Şia mezhebinde ayağa *mesh* çekilir.

Türkiye’de geleneksel camilerde genel olarak şadırvan bir yandan estetik amaçla diğer yandan abdest alma mekânı olarak inşa edilmiştir (Kuban, 1973). Aynı yaklaşımı havuz kullanımında da görmek mümkündür. Ancak çalışmada geleneksel cami örneği olarak yer alan Sultan Ahmet Cami’de şadırvan abdest alma mekânı olarak kullanılmamaktadır. Abdest muslukları Sultan Ahmet Cami’de yan duvarların üzerinde revaklı bir mekânda çözümlenmiştir. Sultan Ahmet Cami’nin şadırvanı avlunun merkezinde yer alan altıgen bir prizma biçimindedir (Şekil 21). Altı sütun, altı kemer ve üzerinde bir kubbe bu yapının strüktürünü teşkil etmektedir. Yapının üzerinde lale ve karanfil motifleri bulunmaktadır. Sütunların başını mukarnaslar süslemektedir. Bu çevresi kapalı şadırvan, aslında fiskiyeli bir havuzdur ve şadırvan geleneğini sürdürmek için avluda yer almıştır.

Havuz, İran mimarisinde birçok yapıda karşımıza çıkan bir elemandır. Havuz, cami avlusunun merkezinde kuru iklimi dengelemek, binayı yansıtarak onun daha görkemli gözükmesini sağlamak ayrıca abdest almak amacı ile yapılır. Mescid-i İmam avlusunun merkezinde bulunan havuz, dikdörtgen şeklinde inşa edilmiştir ve ortasında bir fiskiye bulunmaktadır (Şekil 21). Abdest almak için ayrıca *dalan* (*dehliz*) bölümünden ulaşılabilen bir mekân bulunmaktadır.

Şekil 21: Sultan Ahmet Cami Şadırvanı, Mesdid-İ İmam Havuzu

Kaynak: Yazar Tarafından Hazırlanmıştır.

Türkiye’de bulunan çağdaş örneklerde (Şekil 22) şadırvanın yorumlanarak kullanıldığı camilerin yanında şadırvanın ortadan kalkıp yerini havuza bıraktığı camiler de bulunmaktadır. Bazı örneklerde hem şadırvan hem havuz kullanılmıştır. Bazısında ise çeşme bulunmaktadır. İncelenen örneklerde suyun çevre tasarımında kullanılıp avlunun su unsuruyla vurgulanması söz konusudur.

İran örneklerine (Şekil 22) bakıldığında geleneksel havuz kullanımının yanında havuzun formunun yorumlanarak kullanılması da karşımıza çıkmıştır. Bazı camilerde avlunun ortadan kalkmasıyla havuzda kalkmıştır. Ancak havuzun binanın içinde kullanıldığı örnek de mevcuttur (Algedir Cami). Bu örneklerde, havuz abdest almak için kullanılmamaktadır. Sonuç olarak her iki ülkenin çağdaş camileri o ülkenin geleneksel örneğine göre farklı yaklaşımlarda bulunmuştur. Bu yaklaşımların bazısı iki ülkede benzer bir

şekilde gerçekleşmiştir. Ancak kültürel, iklimsel ve mezhepsel etkenlerden dolayı bazı konularda farklılıklar da söz konusudur.

Değerlendirme Ölçütleri		Gelenekselin Tekrarlanması	Gelenekselin Yorumlanarak Tekrarlanması	Gelenekselin Tamamen Ortadan Kalkması	Geleneksele Yeni Bir şey Eklenmesi
Caminin İçinde Bulunan Elemanlar	Şadırvan (Türkiye)- Havuz (İran)	TEK Cami	Derinkuyu Cami, BUTTIM Cami, Alacaatlı Uluyol Cami	Kınalı Ada Cami, TBMM Cami, Yeşil Vadi Cami, Şakirin Cami, Sancaklar Cami	Kınalı Ada Cami, TBMM Cami, Yeşil Vadi Cami, Şakirin Cami, Sancaklar Cam', Marmara İlahiyat Fakültesi Cami, Alacaatlı Uluyol Cami
		Hız İbrahim Cami, Jondishapur Üniversitesi Cami, Alreza Dibaji Cami, Karkhane-i Simane Buşehr Cami	Nezam Mafi Cami, İmam Rıza Din- Kültür Merkezi, Algedir Cami	Vali Aşt Cami ve Din-Kültür Merkezi, Tahran Üniversitesi Cami, Lale Park Cami, Lale Park Namazgah, Hz. İbrahim Cami, Kudus Cami, Şehrek e Gerb Ulu Cami, Alcevad Cami, Muhammed Resulallah Cami	

Şekil 22: Türkiye ve İran Çağdaş Cami Örneklerinde Vaaz Kürsüsü

Kaynak: Yazar Tarafından Hazırlanmıştır.

SONUÇLAR

Bu çalışmada İslam dinin farklı mezheplerini benimseyen aynı zamanda cami mimarisinin gelişiminde önemli rol sahibi olan Türkiye ve İran'dan çağdaş camiler sunulmuştur. Seçilen camiler, aynı dönemlerde inşa edilen Türkiye'den Sultan Ahmet Cami ve İran'da Mescid-i İmam, her iki ülkenin klasik dönem cami mimarisini yansıtmaları nedeniyle esasa alınarak karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Buna göre her iki örnek temel alınarak günümüz çağdaş cami mimarisindeki uygulamalar ile mimari bileşenlerde benzer özellikler ya da farklılıklar ortaya konulmuştur. Çalışmada caminin dış görünümdeki elemanlar ve özelliklerinden örtü sistemi, minare ve giriş vurgusunu, camide bulunan mekanlardan, harem'e giriş aşamaları, avlu, harem ve kadınlar mahfili ve caminin içinde bulunan elemanlar ve donatılardan mihrap, minber, vaaz kürsüsü, çukur, havuz ve şadırvan ele alınmıştır.

İncelenen çağdaş camilerde, geleneksel elemanların tekrarlanması, geleneksel elemanların yorumlanarak kullanılması, geleneksel elemanların tamamen ortadan kalkması veya geleneksel elemanlara yeni bir şey eklenmesi olarak farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Ancak bir caminin bütün elemanlarında aynı yaklaşım karşımıza çıkmamakla birlikte camideki elemanların niteliği birbirinden bağımsızdır. Örneğin bir camide kubbe elemanı tamamen ortadan kalkmışken, aynı camide geleneksel yaklaşımı tekrarlayan mihrap ya minber karşımıza çıkabilmektedir.

İki ülkede caminin dış görünümünde bulunan elemanlar ve özelliklere bakıldığında, örtü sistemi ve giriş vurgusunda benzer yaklaşım gözlenmiştir. Örtü Sisteminde iki ülkenin çağdaş camilerinde farklı şekillerde olsa da genel olarak göğe yükselme kaygısı bulunmaktadır. Bu genel yaklaşımın yanında zemin kotunun altında yapılan (Sancaklar Cami, Türkiye) veya çatısı olmayan (Lale Park Namazgah, İran) camiler de karşımıza çıkmaktadır. Giriş vurgusu da her iki ülkede geleneksele nazaran daha sade yapılmaktadır. Mimare kullanımı ile ilgili olarak, iki ülkede mezhep farkından dolayı farklı yaklaşımla karşılaşmaktayız. İki ülkeden sunulan geleneksel cami örneğinde minare önemli eleman olsa da İran çağdaş camilerinde minare Türkiye'de olduğu gibi olmazsa olmaz bir eleman değildir. Bu nedenle çağdaş camilerde minaresiz örnekler sıklıkla rastlanmaktadır.

Camide bulunan mekanların niteliğine gelince İran camilerindeki hareme giriş aşamalarının kompleksliği dikkat çekmektedir. Çağdaş cami örneklerinde her ne kadar bu aşamaların sadeleşmesi önümüze çıksa da kültürel etkenlerin neticesinde hareme direk girmekten çekinilmektedir. Her iki ülkenin çağdaş cami örneklerinde geleneksel avlunun tekrarlanması nadir görülmektedir. Ancak kuru iklimden dolayı İran mimarisinde büyük öneme sahip olan avlu, çağdaş camilerde Türkiye'deki örnekler nazaran daha çok niteliğini kaybetmiştir. Türkiye çağdaş örneklerinde haremde tek merkezi plan kullanımı açısından geleneksel örneğe daha sadık kalınmıştır. Kadınlar mahfiline gelince Türkiye örneklerinde genel olarak kadınlar için özel bir mekân önümüze çıkmaktadır ki bu yaklaşım geleneğin devamı olarak nitelendirilebilir. İran örneklerinde ise çağdaş camilerde kadınlar için ayrılan özel mekân karşımıza çıkmaktadır. Bu yaklaşım geleneksel örnekte olduğundan farklıdır. Geleneksel örnekte mezhepsel nedenlerden dolayı kadınların caminin belli bir bölümüne sınırlanması söz konusu değildir.

Camide bulunan elemanlar ve donatılardan mihrap her iki ülkenin çağdaş camilerinde önem taşımaktadır. Türkiye'deki örneklerde mihrap, minber ve vaaz kürsüsü genelde bir takım halinde tasarlanmıştır ve caminin olmazsa olmaz bileşenlerinden sayılmaktadır. İran örneklerinde ise uyulan mezhepten dolayı Cuma namazının

her şehirde tek mekanda (*müsella*) kılındığı için minber ve vaaz kürsüsü Türkiye'deki kadar önem taşımamaktadır. Su elemanı, iki mezhepte abdest alma eylemindeki farktan dolayı, Türkiye camilerinde şadırvanda, İran camilerde ise havuzda karşımıza çıkmaktadır. Türkiye çağdaş camilerde şadırvan geleneği devam etmektedir. İran'da ise çağdaş camilerdeki havuzların niteliği abdest için uygun olmadığından bu havuzları mezhepten ziyade iklimsel ve kültürel etkenlerin neticesi olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Sonuç olarak çalışmamıza örnek teşkil eden her iki ülkenin camileri birlikte ele alındığında aynı elemanda farklı yaklaşımlar görülmektedir. Her iki ülkede en yaygın mezhepler olan sünni ve şia mezhepleri arasındaki farklılıklar dışında ibadet ve ibadetin önemli bir bölümünü oluşturan namaz aynı şekilde uygulanmaktadır. Ancak iklimsel, kültürel ve mezhepsel farklar cami mimarisine yansımıştır. Cami bileşenlerinin birçoğu İslamın ilk döneminde yapılan camilerde bulunmadığı ve zaman içinde farklı nedenlerden dolayı cami mimarisinde benimsendiği göz önünde bulundurulduğunda bu elemanların genel imgesi aynı olsa da bulunduğu bölgenin koşullarına ayak uydurup şekillenmesi söz konusu olmuştur. Bu nedenle hem geleneksel hem çağdaş cami örneklerinde iki ülkede aynı eleman ele alındığında farklı formlar ve hatta farklı derecede önemseme ile karşılaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

APA, G. (2010). Osmanlı Geç Dönem İstanbul Vaaz Kürsüleri.

ARCHER, L. (1999). On the methods of research/Araştırma yöntemleri üzerine, METU Faculty of Architecture Press, Ankara.

ASHKAN, M., & AHMAD, Y. (2009). Persian Domes: History, Morphology And Typologies. ArchNet-IJAR, 3(3).

AZADI, M., & TAGHIPOUR, M. (2017). Compare Spatial Structure-Function Imam Mosque In Isfahan And Shiraz Wakil Mosque. Journal Of Researches In Islamic Architecture, 5(9), 19-30.

BEMANIAN, M. R., & SILVAYEH, S. (2013). بررسی نقش گنبد در شکل دهی به مرکزیت معماری مسجد (Study the role of the dome in shaping the center of the mosque architecture). Armanshahr Architecture & Urban Development, 14(5), 105-121.

BLOOM, J. M. (1991). Creswell and the Origins of the Minaret. Muqarnas, 55-58.

BLOOM, J. M. (2002). The Minaret, Symbol of Faith and Power. AramcoWorld(53), 1-7.

CRESWELL, K. A. (1958). A short account of early Muslim architecture.

DOĞANGÜN, A., TULUK, Ö. İ., LIVAOĞLU, R., & ACAR, R. (2006). Traditional Turkish minarets on the basis of architectural and engineering concepts. Paper presented at the Proceedings of the 1st International Conference on Restoration of Heritage Masonry Structures, April.

ETTINGHAUSEN, R., GRABAR, O., & JENKINS, M. (2003). Islamic art and architecture 650-1250 (Vol. 59): Yale University Press.

GEBHARD, D. (1963). The problem of space in the Ottoman Mosque. The Art Bulletin, 45(3), 271-275.

GÜLER, M., & AKTUĞ KOLAY, İ. (2010). 12. yüzyıl Anadolu Türk camileri. İTÜDERGİSİ/a, 5(2).

GÜZER, A. (2009). Modernizmin Gelenekle Uzlaşma Çabası Olarak Cami Mimarlığı. Mimarlık Dergisi, 348, 21-23.

HAMZENEJAD, M., & ARABI, M. (2014). بررسی اصالت اسلامی ایرانی در مساجد نوگرایی معاصر؛ مطالعه موردی: طرح (Investigating Iranian Islamic Authenticity in Contemporary Modern Mosques; Case Study: Vali-e-Asr Crossroads Mosque of Tehran). Journal Of Studies On Iranian-Islamic City(15), 42-61.

HASSAN, R. (1972). Islam and urbanization in the medieval Middle-East. Ekistics, 108-112.

HILLENBRAND, R. (1999). Islamic art and architecture: Thames and Hudson.

HOLOD, R., KHAN, H.-U., & MIMS, K. (1997). The mosque and the modern world: architects, patrons and designs since the 1950s: Thames and Hudson London.

KHAN, H. (2008). Contemporary Mosque Architecture. Isim Review, 21(1), 52-53.

KUBAN, D. (1987). The style of sinan's domed structures. Muqarnas, 4, 72-97.

KUBAN, D., "100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi", Gerçek Yayın Evi, İstanbul, (1973).

- MADANIPOUR, A. (2003). Public and private spaces of the city: Routledge.
- MAKANI, V. (2015). Central Courtyard in Traditional Mosques of Iran. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(6 S7), 356-356.
- MOHAMMADIAN MANSUR, S. (2007). سلسله مراتب محرّمیت در مساجد ایرانی (Hierarchy of confidentiality in Iranian mosques). *Honar – Ha – Ye – Ziba-Memari-Va-Shahrsazi*(29), 59-68.
- NASR, S. H. (1978). *An Introduction to Islamic Cosmological Doctrines: Conceptions of Nature and Methods Used for Its Study by the Ikhwan Al-Saf: Shambhala, Boulder, New York, Distributed in the US by Random House.*
- NECIPOĞLU, G. (1993). Challenging the past: Sinan and the competitive discourse of early modern Islamic architecture. *Muqarnas*, 10, 169-180.
- NEMATI, M., & SHAHLAEI, A. (2015). تحول فضایی در معماری مسجد چهارایوانی نسبت به مسجد شبستانی (مطالعه موردی: تحول فضایی در معماری مسجد چهارایوانی نسبت به مسجد شبستانی) (Analytic Study of Mosques Architecture in “Shabistani” and “FourIwan” Patterns (Case Study: the Great Mosque of Isfahan). *Hoviat Shahr*, 9(22), 75-86.
- PIRNIA, M. K. (2004). *Stylistics of Iranian architecture*. Tehran: Soroush-e-Danesh Publication (In Persian).
- REDA, N. (2004). Women in the mosque: Historical perspectives on segregation. *American Journal of Islam and Society*, 21(2), 77-97.
- ZAKERI, S. M. H., RAMEZANIE MEHRIYAN, S. N., HAKIMZADEH, P., & SOTUDE, F. (2019). بررسی ارایه های پیشگاه ورودی مفصل اتصال بنا با شهر در مساجد تاریخی شیراز (Investigating the presentations of the front entrance of the joint connection with the city in the historical mosques of Shiraz). *Journal Of Studies On Iranian-Islamic City*(32), 61-76.